

ľudia so značnou dávkou subjektívnej istoty vyvodzujú závery, ktoré majú problematickú platnosť. Ajdukiewicz však za subjektívne isté pokladá deduktívne usudzovanie a indukciu, štatistickú pravdepodobnosť, reduktívny úsudok atď. zaraďuje do časti o subjektívne neistom usudzovaní. Ponecháva pritom bez povšimnutia fakt, že každý deduktívny úsudok vychádza aspoň z jednej všeobecnej premisy.

V tretej časti knihy pod názvom *Metodologické typy vied* sa vedy rozdeľujú na deduktívne a indukčné. Za deduktívne pokladá autor zhruba matematické vedy. Pritom v kapitole o indukčných vedách podáva detailný rozbor počítania a merania, stupníc, veličín, izomorfie, homomorfie a štatistického usudzovania.

Vedecké zákony rozdeľuje Ajdukiewicz na všeobecné a štatistické. Prvé platia bez výnimky o všetkých prípadoch, druhé len o časti, podtriade či podmnožine prípadov. V časti o štatistickom usudzovaní nachá-

dzame aj prenikavý rozbor verifikácie hypotéz a štatistických testov.

Ako posledná je zaradená nedokončená štúdia o dokazovaní a vysvetľovaní, v ktorej Ajdukiewicz uvádza niektoré vlastné postrehy a myšlienky k tejto Hempelom a ďalšími autormi obsírne rozpracovanej problematike.

Aj keď odborníci budú mať k výkladu niektorých otázok pripomienky, prípadne výhrady, treba Ajdukiewiczovu knihu celkovo pokladať za erudované vedecké dielo, v ktorom pozorný čitateľ nájde dôkladné poučenie o mnohých závažných otázkach logiky a metodológie. V celom texte tejto vyše 450 stranovej monografie sa prejavuje snaha o presnú argumentáciu a presné formulácie s výdatným používaním matematickej symboliky. Zásahu na tom má aj starostlivý preklad O. Wojtasiewicz. V knihe sa len ojedinele vyskytujú drobné tlačové chyby.

Július Švihran

OTÁZKY VEDECKÉHO ZÁKONA

Gesetz, Erkenntnis, Handeln (Beiträge zum marxistisch-leninistischen Gesetzbegriff). Dietz Verlag, Berlin 1972, 338 s.

Problematika vedeckého zákona má svoje pevné miesto v dejinách metodológie a teórie vedy. Prístup k jej riešeniu však nie je v nijakom prípade monolitný. Závisí od celkovej filozofickej koncepcie, v rámci ktorej sa dané riešenie nastoľuje. V poslednom čase sa pojem vedeckého zákona intenzívne rozpracúva aj v marxistickoleninskej filozofii. Jedným z príspevkov k tejto problematike je recenzovaný zborník, ktorý predstavuje kolekciu prác východonemeckých filozofov, skúmajúcich rôzne aspekty vedeckého zákona i jeho spätosti s praktickou ľudskou činnosťou.

V úvodnej stati Hubert Laitko zdôrazňuje moment spoločenskej potreby skúmania kategórie zákona. V súvislosti so zmenou spoločenských systémov, s existenciou socializmu sa stáva poznanie zákona nielen gnozeologickým, ale aj sociálnym faktom.

marxistisch-leninistischen Gesetzbegriff). Dietz

Dialektický materializmus vychádza v problematike zákona z tézy, že vedecký zákon predstavuje ideálny odraz objektívnych zákonov skutočnosti. Vzťah odrazu však neznamena, ako to zdôrazňuje Hubert Laitko, že za každých podmienok existuje možnosť bezprostrednej konfrontácie vedeckého zákona s odrážaným výsekom objektívnej reality.

V ďalšej časti state si autor všima vzťah zákona a efektívnej, cieľavedomej spoločenskej činnosti, pričom v podstate vyčleňuje dva prípady:

a) Cieľavedomé konanie prebieha „tradične“, t. j. pravidlá konania sú fixované v tradícii, nie je vysvetlená podstata ich fungovania a navyše aj v dôsledku nepatrných modifikácií podmienok sa môžu stať tieto pravidlá disfunkčnými;

b) Racionálne konanie predstavuje vyšší stupeň efektívneho konania a vytvára sa

osvojením objektívnych zákonov. Sám aspekt racionálnosti nie je však ešte vyčerpávacím kritériom (napr. racionalita v kapitalizme nerieši sama osebe základné spoločenské antagonizmy). Technologickú racionalitu treba spájať so širšími sociálno-politickými súvislosťami.

Spätosť objektívneho zákona a ľudského konania je ťažiskom príspevku Herberta Hörtza, ktorý zdôrazňuje nevyhnutnosť filozofickej analýzy zákona pomocou kategórií možnosť-skutočnosť, nevyhnutnosť-náhoda. Jedine v dialektickom chápaní jednoty týchto kategórií nepredstavuje historický determinizmus negáciu slobodného ľudského rozhodovania a ním zdôvodneného slobodného konania. Naopak, len osvojenie historických zákonov umožňuje vytvoriť pevnú bázu pre cieľavedomé a slobodné spoločenské konanie. Platnosť zákona sa viaže na isté podmienky. Keďže však v procese ľudského spoločenského správania sa podmienky menia, modifikuje sa do istej miery aj sám zákon, resp. na základe všeobecného zákona vznikajú nové, špecifické zákony, ktoré odrážajú nové, podstatné vzťahy medzi ľuďmi.

Anneliese Grieseová vymedzuje vo svojej štúdii koncepciu zákona v marxisticko-leninskej filozofii a zdôrazňuje jej význam pre pochopenie prírodných vied. Koncepcia vedeckého zákona, ako ju vypracoval dialektický materializmus, obsahuje novú kvalitu v tom, že okrem tézy o objektívnej existencii zákona uznáva za principiálnu aj tézu o ľudskej spoluúčasti pri vytváraní dejín. Tým spĺňa predpoklad vedeckého rozpracovania skutočnej sprostredkovanosti objektívnosti objektívneho zákona a spoločenského konania. Na rozdiel od metafyzického materializmu sa v dialektickom materializme postuluje historický charakter zákonov, pojmy a teórie sa nechápu ako nemenné a večne platné odrazy reality. Zákony predstavujú vo vzťahu k spoločenskému konaniu vopred dané podmienky (ktoré však nie sú ničím iným ako výsledkom vývojového procesu predchádzajúcej epochy), vyvolávajúce ob-

jektívne požiadavky i úlohy ďalšieho spoločenského konania. Autorka zdôrazňuje moment kontinuity zákonov v historických etapách, no súčasne upozorňuje na to, že nielen spoločenským, ale aj prírodným zákonom je vlastná historickosť. Nielen spoločnosť, ale aj príroda tvoria moment vývojového procesu, ktorý je determinovaný objektívnymi zákonmi. Spod zorného uhla historickosti prírodných vied môžeme chápať poznávací proces ako proces postupného a presnejšieho vymedzovania podmienok, v ktorých si zákony zachovávajú platnosť. Pri takomto prístupe môžeme lepšie porozumieť aj kontinuite rozvoja vedeckých teórií.

V stati sa venuje pozornosť rôznym aspektom vzťahu matematiky a empirických vied, heuristickej funkcii matematiky v prírodovedeckom bádaní. V súvislosti s matematizáciou empirických vied sa poukazuje aj na možnosť subjektivistických tendencií v interpretáciách mnohých prírodných zákonov. Dialektický materializmus vo svojej koncepcii zákona striktnie postuluje existenciu objektívnych zákonov tak v prírode, ako aj v spoločnosti. Proti paušálnemu tvrdeniu o hraničnej čiare medzi spoločenskými a prírodnými zákonmi v dôsledku subjektívneho, cieľavedomého zasahovania do spoločenského diania, nastoľuje Anneliese Grieseová problematickú otázku, či podobne aj zásahmi spoločenského subjektu do prírody, modifikáciou prírodných podmienok sa nevytvárajú aj modifikované podmienky pre fungovanie prírodných zákonov, a ak áno, do akej miery sa zúčastňuje cieľavedomé konanie ľudského subjektu na modifikáciách prírodných zákonov. Tento problém nie je zatiaľ vyriešený, zreteľné sú však tendencie k postupnému zblížovaniu prírodných a spoločenských vied i v tomto aspekte.

Z pera Uda Klemma a Hansa-Christopha Raucha pochádza stať rozoberajúca neopozitivistické chápanie zákona. NePOCHYBNÉ je tvrdenie o intenzívnej zamierenej predstavitelov logického pozitivizmu na problematiku zákona. Známa je kon-

cepcia jednotnej vedy, ktorú neopozitivistí rozpracovali na logickom a jazykovo-analytickom základe, a v jej rámci ignorovali mnohé problémy týkajúce sa rozdielnosti v metódach i v historických a spoločenských podmienkach jednotlivých vied. Neopozitivistickú filozofiu sprevádzajú subjektívno-idealistické pokusy nahradiť zákonité vzťahy, existujúce v objektívnej realite, procesom usporiadania a systematizácie subjektívno-idealistických zážitkových a zmyslových údajov. Koncepcia protokolárnych viet ako podstatného filozoficko-metodologického predpokladu neopozitivistického chápania zákona našla ďalšie rozpracovanie v empiristickej a v konvencionalistickej verzii. Krajne empiristická verzia považuje protokolárne vety za výpovede, ktorých pravdivosť sa overuje pomocou bezprostrednej skúsenosti. Podľa konvencionalistickej verzie závisí pravdivosť výpovedí od súvislosti s inými výpovedami daného systému. Pre obe verzie sú príznačné subjektívno-idealistické prístupy, ktoré spôsobili neúspech vo vyriešení problému pravdivosti a jej kritérií.

Autori state analyzujú dva základné smery, v rámci ktorých sa formovalo neopozitivistické vysvetľovanie zákona. Pre extrémne subjektívno-idealistické chápanie je charakteristická téza o tom, že zákony nie sú vlastne výpovedami o skutočnosti, ale len určitými terminologickými konštatáciami, definíciami. Z toho, že zákony teda nepredstavujú odraz všeobecných, nevyhnutných a podstatných štruktúr a vzťahov, ale len akési pravidlá či predpisy, vyplýva, že je nemožné ich overenie v skutočnosti; nanajvýš ich možno klasifikovať a ohodnotiť vnútri určitej teórie. Pre neopozitivistickú filozofiu, ako na to autori správne poukazujú, je zákon a jeho vedecká formulácia akýmsi abstraktným produktom ahistorického procesu myslenia. Abstraktno-formálnym prístupom k riešeniu problematiky zákona sa neopozitivistí obmedzujú na jazykovo-logické otázky, a to: na logické formy, v akých je zákon formulovaný, a na úlohu a postavenie

zákona v rámci určitej teórie (najmä v rovine tzv. vedeckého vysvetľovania).

V kritickom rozbere neopozitivistických koncepcií zákona poukazuje U. Klemm a H. Rauh predovšetkým na to, že v tejto filozofii sa úplne ignoruje historicko-spoločenská podmienenosť zákona, konkrétna dialektika objektívneho zákona a subjektívneho spoločenského konania, úloha materiálneho pracovného procesu, spoločenskej praxe. Kritika vychádza z pozícií filozofie dialektického materializmu, z jeho chápania vzťahu medzi objektívnymi zákonitými súvislosťami a určitými myšlienkovojazykovými typmi výpovedí, v ktorých sa tieto objektívne zákonitosti fixujú. Autori podrobujú kritike nielen teoreticko-vedné, ale aj historicko-sociálne a ideologické pramene, ako aj pôsobenie neopozitivistickej filozofie.

Peter Ruben je autorom príspevku o materialistickej dialektike a jej základných zákonoch. Dialektiku ako filozofickú vedu vymedzuje pomocou pojmu všeobecných súvislostí. Tieto súvislosti diferencuje na abstraktné (ak sú zastupiteľné počtom svojich častí, elementov) a na konkrétne (pri ktorých nie je najdôležitejšou vlastnosťou vzájomná izolovanosť, ale vzájomné pôsobenie). Predmetom dialektiky sú len tieto konkrétne súvislosti, t. j. celky, ktoré nie sú ekvivalentné so sumou svojich elementov, ale ktorých elementy navzájom na seba pôsobia, predstavujú jednotu rôzností ako základnú bázu pre samopohyb a vývoj. Konkrétne je súvislosť, jednota mnohostí, ale nie mnohostí chápaných ako „množstvo“, resp. „triedy“, ale mnohostí ako súvislostí protikladov. Naproti tomu abstraktný vzťah je určený mnohosťou v zmysle množstva. Abstraktné vzťahy reprezentuje napr. matematika, ktorá fixuje pohyb ako súhrn momentálnych stavov, bez ohľadu na ich genetické súvislosti. Peter Ruben hodnotí Heglov prínos do vývoja dialektického myslenia. Poukazuje najmä na ideu historickosti, procesualnosti. Koncipuje principiálne predpoklady teoretickej dialektiky, rozpracúvajúc základné myšlienky klasikov a vymedzujúc pojmové

určenie hmoty, pohybu a protirečenia z pozícií marxisticko-leninskej dialektiky. V rozboře základných zákonov dialektiky vychádza z fundamentálnej tézy o pevnej spätosti zákonov dialektiky s existenciou konkrétnych súvislostí v objektívnej realite, s povahou vývoja ako genetického procesu, v ktorom dvojité negácia vedie k reprodukcií najvšeobecnejších určení pôvodného systému.

Problematickou časou, priestorom a zákonom sa zaoberajú Renáta Wahsnerová a Anneliese Griesiová, ktoré ilustráciami z jednotlivých filozofických koncepcií predstavujú históriu problému času a priestoru ako vývojovú postupnosť ľudského myslenia. Najväčšiu pozornosť venujú porovnávaniu newtonovskej klasickej a modernej relativistickej koncepcie času a priestoru. Relativistická teória negovala absolútny čas a priestor, ktoré tvorili základné predpoklady klasickej mechaniky. Súčasne ukázala hranice platnosti celej klasickej mechaniky. Veľký význam teórie relativity spočíva mimo iného aj v tom, že vyslovila tézu o spätosti zákonov s istými podmienkami, a tým poukázala na historický charakter aj samých prírodných zákonov. Zákony sa síce aj predtým chápali ako podmienky ľudskej činnosti, no samy zákony sa nechápali ako niečo podmienené. Z tohto aspektu mali charakter večnosti, nemennosti. Až dialektikomaterialistická koncepcia dospela k poznaniu, že ľudský subjekt tým, že koná v súlade s objektívnymi zákonmi, súčasne mení podmienky pre ďalšiu existenciu týchto zákonov a vytvára podmienky pre nové zákony. Zákony teda predstavujú na jednej strane podmienky, na druhej strane rezultáty spoločenského konania.

Autorky venujú pozornosť problému časopriestoru v súvislostiach s princípom kauzality, ako bol vymedzený na základe teórie relativity, a s problémami mikrosvetu a spôsobom opisu jeho zákonitostí.

Renáta Stachová sa vo svojom príspevku zaoberá problémom induktívnych postupov pri poznávaní zákonov, pričom vy-

čleňuje hlavné náčrty týchto postupov tak, ako sa utvárali v histórii filozofického myslenia. Pravdivosť výsledkov získaných pomocou indukcie súvisí tesne s dialektickým vzťahom absolútnej a relatívnej pravdy. Autorka kriticky hodnotí jednak názory tradičných indukcionistov, ktorí preceňovali úlohu vedeckej indukcie, jednak názory mnohých nemarxistických filozofov, ktorí popierajú použiteľnosť induktívnych metód vôbec. Na pochopenie indukcie má veľký význam uznanie reálne existujúceho dialektického vzťahu medzi jedinečným a všeobecným. Z nesprávneho pochopenia tohto vzťahu (napr. v koncepcii neopozitivismu) vyplýva aj neporozumenie povahy zákona a nesprávne ohodnotenie metodologickej úlohy indukcie pri tvorbe vedeckých teórií. Renáta Stachová formuluje základné tézy týkajúce sa induktívnych metód, v ktorých kladie akcent najmä na nasledujúce momenty: indukcia je oprávnená metóda poznania vtedy, ak sa vhodne spája s inými metódami; indukcia nepredstavuje v nijakom prípade taký prístup ku skúsenostnému materiálu, ktorý by bol úplne zbavený teórie; základným predpokladom na zdôvodnenie indukcie je uznanie objektívnej zákonitosti a možnosti jej odrazu v poznávajúcom subjekte; platnosť induktívnych výsledkov sa nemôže potvrdiť logickými prostriedkami, ale len procesom praxe, tak ako ju vymedzuje marxistická filozofia.

Charakterom logických zákonov sa zaoberá Horst Wessel, pričom sa zameriava najviac na vzťah myslenia, reči a logiky v ich genetickej spätosti. V stati sa taktiež venuje pozornosť porovnávaniu klasickej a neklasickej systémov výrokovkej logiky, ako aj filozofickým problémom týchto logík. Autor polemizuje s extrémnym konvencionizmom vo vysvetľovaní ontologického statusu logických zákonov a rieši tento problém z pozícií dialektikomaterialistickej filozofie.

Wolf Kummer sa zamýšľa nad povahou zákonov v matematike, skúma povahu tzv. matematických objektov a formuluje isté tézy nevyhnutné ako východisko

podobných skúmaní. Matematika sa zaoberá skúmaním vlastností materiálnych objektov, je orientovaná na realitu. Avšak táto realita má špecifický ráz, ktorý spočíva v tom, že v každom konkrétnom matematickom skúmaní ide len o určité vlastnosti objektu. S tým súvisí aj špecifický charakter poznávacieho procesu v matematike a zodpovedanie filozofickej otázky, čo vlastne matematické zákony odrážajú. Autor nastoľuje aj otázku matematických

vztahov a pri jej riešení vychádza zo základných postulátov dialektického materializmu.

Na záver možno konštatovať, že východonemeckí autori prichádzajú v zborníku viac-menej len s náčrtmi mnohých problémov, ktoré bude treba ešte dôkladnejšie a precíznejšie riešiť. Sama ich formulácia a uvedenie si ich existencie predstavuje však prínos do arzenálu marxistickej metodologickej literatúry.

Etela Farkašová

MONOGRAFIA O STAROČÍNSKEJ FILOZOFII

Ralf Moritz, *Hui Shih und die Entwicklung des philosophischen Denkens im alten China*. Schriften zur Geschichte und Kultur des alten Orients 12. Akademie der Wissenschaften der DDR, Zentralinstitut für alte Geschichte und Archäologie. Akademie-Verlag, Berlin 1974, 203 s.

Staroveká a také staročínska filozofie poskytla mnoho nejen v době svého vzniku, ale stala se alespoň v některých bodech součástí, snad i základem moderních kultur. Při tom je běžné, že o některých starovekých vlivných filosofech víme málo, někdy je známe jen nepřímo ze zmínek jiných filosofů. To je právě případ staročínského filosofa Chuej Š' (asi 370—310 před n. l.), který byl významným politickým činitelem ve státě Wej, i když nevíme přesně, jaké funkce tam zastával. Chuej Š' byl tedy starším současníkem nejvýznamnějšího, i když nikoli nejproslulejšího taoistického filosofa Čuang Čou (asi 365—290), kterého lze zároveň považovat za prvního filosofa taoismu (na základě úvahy, že stokrát překládané dílo Tao te ťing bylo podle všeho napsáno později, než se dlouho předpokládalo).

Hlavní problém poznání Chuej Š'ovy filozofie pozůstává v tom, že nevíme, zda své názory vůbec sepsal, a tím méně se zachovaly jeho spisy. Prakticky vše, co o nich víme, pochází z jedné kapitoly Čuang-c'ova díla (kapitola *Tchien-sia*, t. j. *Země pod nebesy*), a to právě té, která byla podle všeho napsána jeho žáky a jejíž autentičnost je tedy méně zaručená. Kromě toho čtyři-pět dalších knih z 3. st. před n. l. dokresluje, ale nerozhojňuje in-

formace o Chuej Š' a o jeho ideách. V naprostém rozporu s tím je ohlas jeho myšlenek, jak v čínské tradiční filosofii, tak zejména v zájmu, který mu v 20. století věnovali čínští i evropští historikové filozofie.

Objevuje se tedy první otázka: je možné a vhodné napsat celou knihu o filosofovi, z jehož díla se zachovalo pár stránek a o němž se již tolik psalo? Zčásti lze otázku zodpovědět kladně již poukazem na titul knihy mladého sinologa a filosofa z NDR Moritze, který spojuje Chuej Š' s vývojem filosofického myšlení ve staroveké Číně. Zadruhé je Moritzova kniha zcela originálním příspěvkem, který si staví za úkol vylíčit některé podstatné otázky staročínské filozofie marxistickým způsobem, tedy odlišně jak od buržoasní historiografie, tak i schematického a pseudo-marxistického pojetí, do kterého byl často zatlačen dějepis filozofie v současné Číně. A konečně je Moritzovým úmyslem najít společenské a historické vazby mezi jednotlivými myšlenkovými školami a filozofy na straně jedné a vývojem společnosti na straně druhé.

Z tohoto důvodu podává autor stručnou charakteristiku staročínské společnosti, přičemž v souvislosti s diskusí v socialistických zemích o charakteru tehdejší sociálně-